

KÖZLEMÉNYEK

Új példánya került elő az első hazai nyomtatványnak. Az első magyarországi kiadvány, a *Chronica Hungarorum* zárósorai szerint az 1473. esztendő pünkösdjének vigiliáján, vagyis június 5-én jelent meg Andreas Hess budai nyomdája termékeként. Az ismert kilenc példányának leírása a közelmúltban látott napvilágot e folyóirat hasábjain.¹ Az utolsó ezek közül az 1889. február 26-án tartott londoni árverést követően cserélt gazdát, és került a párizsi Bibliothèque Nationale állományába. Így nagy meglepetést és nem várt örömet okozott, amikor a müncheni Hartung & Hartung cég 1990 tavaszán tartott 62. árverésére készült katalógus 124. tétele a budai krónika egy eddig ismeretlen példányát hirdette meg. A pontos, de szükségszerűen szűkszavú ismertetésből és az utolsó lap kicsinyített reprodukciójából azonnal és egyértelműen kiderült, hogy valóban a szakirodalomban eddig még nem közölt kötetről van szó. Sikerült a példányt az árverés előtti bemutatónapon a müncheni cégnél beható vizsgálat alá vetni, amelynek alapján az említett cikk kiegészítésekként a következő leírás adható.

A könyvből az első, az utolsó előtti (69.) és az utolsó (70.) üres levél mellett hiányzik még az 53. (f₁) levél is. A helyén az Országos Széchényi Könyvtár példánya alapján közreadott hasonmás kiadásból készített xeroxmásolat található. Papírjának mérete 248 × 173 mm, vagyis 429,04 cm² így messze a legkisebbre vágott az eddig ismertek 607,68 — 532,00 cm² felületéhez viszonyítva.² Vadonatúj, 288 × 180 mm méretű, fehérhártya borítású kötés a mai bibliofil igények szerint készült tokkal együtt. Mind elől, mind hátul a tábla belső felének leragasztásához használt, kézzel merített, 18. századvégi papír másik fele és utána, ill. elébe ugyanebből a papírból még egy további levélpár van bekötve részben az eredetiből hiányzó üres levelek jelzésére. Az előző — talán 18. századi — kötésből egyedül az épen hagyott, pirosra színezett metszés maradt meg. Most már csupán találgatni lehet, hogy vajon volt-e még más mű is hozzákötve, amint ez a krakkói esetében ma is³ és a budapesti Egyetemi Könyvtár példányában pedig egykor volt.⁴

A kötetet végig korabeli, meglehetősen igényes rubrikálással látták el, amelynek során a szókezdő nagybetűket, a pontokat és a vessző helyett alkalmazott kettőspontokat piros tintával függőleges vonással áthúzták. A középre szedett címekeket a rubrikátor tollal keretbe zárta, majd az elejét és a végét szalagszerűen alakította ki. Szinte játékosan történt ez a kolofon esetében, ahol is az említett szalag végére — ugyancsak piros tintával — a szöveg felé néző tonzúrás (?) fejet rajzolt. Két helyen (4a és 18a lapon) pedig a sor végét növényi dísz berajzolásával töltötte ki. A szövegben a nyomdász által két sornyi magasságban kihagyott szövegkezdő betűket ugyancsak piros tintával írta be. A második rész élén álló nagy szövegkezdő „P” betűt (10a lap) is hasonlóan alakította ki. Ezzel szemben az ajánlást követő szövegkezdőt (2b lap) élén ugyanez a betű lapszéli gazdag indafonattal bővítve polychrom tollrajzzal készült, és nagy szakmai gyakorlatról, valamint jó ízlésről tanúskodik. Sajnos a kötet erős körülvagása során e könyvdísz jelentős részei a könyvkötő ollójának áldozatául estek.

Feltehetően ugyancsak a rubrikátortól származhat a 38a lap szélén látható kis rajz, amely egy üllőn álló golyát ábrázol; a kép hátsó fele a könyv előző újrakötése során — mintegy kétszáz esztendeje —

¹ *Magyar Könyvszemle* 1988. 95—125.

² *Magyar Könyvszemle* 1989. 12.

³ *Magyar Könyvszemle* 1988. 118—119.

⁴ *Magyar Könyvszemle* 1988. 103—106.

ugyancsak elveszett. Két további lapszéli rajz fekete tintával készült: az egyik (7b) egy ma már levágott madár csőrében egy másik madarat ábrázol, a másik (36b) csupán egy madárfejet, amely csőrével a szövegre mutat.⁵

A könyvbe legalább két kéz írt be megjegyzéseket: az egyik szénfekete tintával még a 15. században, a másik jóval később a következő évtizedekben. A korábbi kéz különösen a 3b-11a közötti lapokon húzott alá számos szövegrészt és tett sűrű lapszéli megjegyzést, míg a továbbiakban mindössze két helyen (39a és 64b) néhány szó található csak tőle. A későbbi kéz bejegyzései a 3a-18a lapokon találhatók. Egy helyen (40a lap alján) pedig két szónyi betoldás olvasható piros tintával írva, talán még a rubrikátortól.

Az említett fakötés, későbbi kéz talán azonosítható a kötet egykori tulajdonosára vonatkozó egyetlen bejegyzést tevő személlyel. Hessnek a kiadvány élén álló ajánlása alatt olvasható ugyanis a 16. század első negyedéből a „M. Joannis Czuly Ab ober Glogaw Siles.” szövegű beírás,⁶ továbbá két kis festett címer. Az egyik (15 × 15 mm) fekete alapon sárga (arany?) keresztet, a másik (20 × 20 mm) kék alapon zöld hármashalomba szúrt két szarvat (?) ábrázol. Az utolsó meglevő lapon (68b) 18–19. század fordulója táján írt öt sornyi, latin nyelvű szöveg olvasható, amely a könyv számos sajtóhibáját emlegeti.

A kötet erős körülvágottsága eltüntette a lapszéli margón másol felismerhető pontúrákat, a papírnak a nyomtatókeretre történt felszúrásának nyomait.⁷ A most felbukkant példány papírjának vizsgálata alapján megállapítható volt, hogy vízjeleinek beosztása pontosan megegyezik az Országos Széchényi Könyvtárban és a prágai kötetben tapasztalhatókkal.⁸

Tiszteázható volt a kötetben a korábbi összevetések során megállapított nyomdai változatok kérdése is. Az eddig felismert hét variáns ismertetése során elsőként reprodukáltat A-val, a másodikat B-vel jelölve⁹ az első (6a) A, a második (20a) B, a harmadik és negyedik (53a) hiányzik a kötetből, az ötödik (56a) B, a hatodik (57a) B. és a hetedik (68a) is B. változat.

Az első magyarországi nyomtatvány váratlanul előkerült és korábbról ismeretlen példánya természetesen felkeltette a régi nyomtatványokkal foglalkozó kereskedők és könyvtárak érdeklődését. A patinás müncheni régiségkereskedés Karl & Faber könyvekkel foglalkozó részlege előbb Karl & Hartung, majd legújabbán Hartung & Hartung (apa és fia) név alatt működik. 1990. május 15-én reggel zsúfolásig megtelt ennek helyisége. A korlátozott számú székeket előzetesen biztosítani kellett. A legigényesebb katalógusokat megjelentető hazai antikvárium tulajdonosa, Borda Lajos segítségével nekem is sikerült itt helyet kapnom. Az általunk feszülten várt 124. tétel árverése alig vett igénybe többet mint egy jó percet. A kikiáltó idősebb Hartung a katalógusban megjelölt 20.000 DM ár helyett 22.000-rel kezdte. A tíz százalékos felár annak volt a jelzése, hogy a cégnél írásos vételi ajánlat(ok) található(k). Az Országos Széchényi Könyvtár a bécsi Gilhofer céget bízta meg, hogy 60.000 DM-ban megadott felső határral igyekezzék megvenni a kötetet. A licitálás legelején még számos ajánlattevő volt: 35.000 DM-nál a müncheni Bayerische Staatsbibliothek, majd 60.000 a magyar nemzeti könyvtár is „elvért”. 90.000 DM-ig még mindig többen voltak versenyben, de ettől kezdve már csupán ketten. Ezek azután egymás között verték fel az árat. A nagymúltú londoni Quaritch-cég jelenlevő megbízottja talán az 1889. évi árverést kívánta megismételni, amikor is ők vették meg – akkor igaz 79 fontért – Earl of Hopetoun skót főnemes nevezetes gyűjteményének a *Chronica Hungarorum* példányát.¹⁰ A londoniak most 400.000 DM-ig tartották a licitet, de végül is Hartung ceruzája a telefonon át árverező ismeretlen 420.000 DM-ás ajánlata után koppant. A teremben előbb halk moraj, majd felcsattanó taps és bravó köszöntötte a nyomtatott könyvért Németországban eddig elért legmagasabb árat.

⁵ Lehetséges, hogy ez a figyelemfelhívást célozta, amelynek akkoriban bevett formája a kinyújtott mutatóujjas kézfej rajza volt.

⁶ A Hartung-cég katalógusának olvasata szerint a név „Gzuly”.

⁷ Vö. *Magyar Könyvszemle* 1989. 12–15.

⁸ Vö. *Magyar Könyvszemle* 1989. 6.

⁹ *Magyar Könyvszemle* 1988. 4–4.

¹⁰ Ugyancsak Bernard Quaritch volt az, aki ugyanakkor a Gutenberg-féle 42 soros Bibliáért 2000 fontot adott a Sotheby-cég árverésén. — *Magyar Könyvszemle* 1988. 116–117.

Tekintettel arra, hogy az árverező cég mind az eladótól, mind a vevőtől 15—15 %-ot kap, Hartungékat ennek kapcsán tehát nem kevesebb, mint 126.000 DM illette. A vevőt még további 7 1/2 % adó is terhelte, ami azonban visszatérítésre került, amint a kötetet Németországból kiviszik.

Az eladóról mindössze annyit lehetett megtudni, hogy egy idősebb hölgy, aki tehát 357.000 DM-t kapott kézhez. A vevőről eredetileg még ennyit sem árult el a diszkrét árverező cég. Idővel azután sejtette, hogy tengerentúli személyről van szó, aki tehát 483.000 DM-et fizetett a kötetért. De alig telt el ezt követően két hét, amikor is a New York-i Kraus cég európai megbízottja, a zürichi Helmut Schumann antikvárium kiküldöttje Budapesten járva eladásra kínálta — előbb a MTA könyvtárának, majd az Országos Széchényi Könyvtárnak — immár félmillió márkáért — tehát szinte a vételárárt — a *Chronica* fentiekben ismertetett példányát.¹¹ Miután Budapesten mind az Egyetemi Könyvtár, mind az Országos Széchényi Könyvtár őriz ebből az első hazai kiadványokból egy-egy példányt, ezért a mai viszonyok között szinte csillagászati összegért egyik hazai gyűjtemény sem vevő. Természetesen továbbra is élénk figyelemmel kísérjük, hogy vajon véglegesen hová kerül majd a kötet.

Nem lehet azt sem bizonyosan tudni, hogy honnan is bukkant fel most ez a példány. Elméletileg számításba lehetne venni, hogy talán az elpusztultnak tartott egykori braunsbergi (Kelet-Poroszország, ma Braniewo Lengyelországban) kötetéről van szó.¹² Miután egyrészt a lengyel kollégák tájékoztatása szerint ez a gyűjtemény teljes egészében elégett, másrészt a Münchenben elárverezett könyv semmi jelét sem viseli annak, hogy valaha is valamelyik közgyűjteményhez tartozott volna (pl. tulajdonbélyegzőnek még a nyoma sem látszik), magánkönyvtárra kell gondolni. A 15. századi nyomtatványok lelőhelyes világbibliográfiája, a *Gesamtkatalog der Wiegendrucke* szerepeltet is ilyet: „Ehemals Heinrici (Leipzig)” formájában.¹³ Friedrich Georg Heinrici lipcsei evangélikus egyháztörténész professzor volt,¹⁴ akinek ősnymtatványait is feltárta Otto Günther a Lipsében és Altenburgban őrzött 15. századi kiadványokról készített katalógusában. A budai *Chronica Hungarorum* is megtalálható benne,¹⁵ de lelőhelyként ott csak a lipcsei Egyetemi Könyvtár korábról már jól ismert kötete¹⁶ szerepel. Feltételezhető, hogy Heinrici (1844—1915) talán élete utolsó éveiben szerezte meg ezt a könyvet, amikor is Günther katalógusa már elkészült. Ez esetben, lévén ez az első hazai nyomtatványnak az egyetlen olyan példánya, amely az utolsó száz esztendőben még magánszemély tulajdonában volt, igen valószínű, hogy ez került — éppen röviddel a berlini fal leomlását követően — a müncheni árverésre. Az eladó idős hölgy korban Heinrici unokája lehet.

BORSA GEDEON

¹¹ A New York-i üzletember, Kraus úr valóban igen jelentős antikváriusi tevékenységet bonyolított le, különösen a legrégebbi könyvek területén. Ezzel kapcsolatos élményeit az előbb angolul, majd németül is publikált emlékirataiban örökítette meg. A cégalapító időközben elhunyt, az üzletet, amely továbbra is az ő nevét viseli, most veje Roland Folter úr vezeti. Ő is szemmel láthatóan súlyt helyez arra, hogy a nemzetközi antikváriusi piacon a legjelentősebb darabok közvetítésébe bekapcsolódjék. A könyvnyomtatás 550. évfordulóján tartott berlini Gutenberg-emlékülésen alkalmam volt vele erről beszélgetnem. Kérdésekre elmondta, hogy előzetesen nem szabott magának felső határt a licit során teendő legmagasabb árajánlatra: a könyvet mindenképpen meg kívánta vásárolni. Elismerte, hogy ebben döntő módon a cég presztízse sarkallta. Így jött ezután létre a patinás londoni vállalattal vívott ádáz licit során az említett, nemzetközi viszonylatban is rendkívül magas ár.

¹² *Magyar Könyvszemle* 1988. 120—121.

¹³ GW 6686.

¹⁴ *Magyar Könyvszemle* 1988. 122.

¹⁵ GÜNTHER, Otto: *Die Wiegendrucke der Leipziger Sammlungen und der Herzoglichen Bibliothek in Altenburg*. Leipzig 1909—1910. 558. sz.

¹⁶ *Magyar Könyvszemle* 1988. 97—98.